

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ В УКРАЇНІ**

Досліджено різні підходи до визначення сутності категорії «електронні гроші», виділено її особливості. Окреслено перспективи розвитку систем електронних грошей в Україні.

Ключові слова: гроші, функції грошей, електронні гроші, платіжні системи.

Постановка проблеми. Феномен електронних грошей у ХХІ ст. набуває все більшої актуальності як в теоретичному, так і в практичному сенсі. Науково-технічний прогрес, з одного боку, та досягнення фінансової інженерії (розвиток інструментів фінансових ринків) – з іншого, сприяють появі інноваційних продуктів для здійснення платежів.

Обсяги та кількість внутрішніх і міжнародних платежів з використанням новітніх платіжних продуктів зростає з геометричною прогресією. Зрозуміло, що нові платіжні інструменти не з'являються випадково, за бажанням розробників, їх поява – абсолютною об'єктивний процес, викликаний новими незадоволеними потребами і підвищеними вимогами до ефективності та надійності платежів.

Як правило, в платіжних системах визначально здійснюються операції з невеликими сумами, а традиційні технології банківського обліку операцій, пов'язані з ідентифікацією клієнтів, виступають надто дорогими для систем масових платежів. Проте питання ефективності та конфіденційності платіжних трансакцій залишається актуальним, звідси безпека платежів без ідентифікації клієнта може бути реалізована за допомогою електронного платіжного засобу на пред'явника, що випускається в обіг без відкриття банківського рахунку. Якраз, тільки і саме таким платіжним засобом є електронні гроші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі, на наш погляд, виходячи із практичної значущості, даній проблемі не приділяється належної уваги і в теоретичному, і в практичному аспекті. Окремі складові проблематики електронних грошей висвітлювались у працях Міщенко В., Мороза А., Савлука М. та ін. Зарубіжні науковці, зокрема Вулдфорд М., Гудхард Ч., Клайн С., Селджін Г., Шанраєв А., Уайт Л., Фрідмен Б. у своїх працях порушують ряд питань, пов'язаних із феноменом електронних грошей. Більшість з них у публікаціях ХХІ ст., аналізуючи різні аспекти електронних грошей, все ж визначають сучасний їм період розвитку цього виду грошей «дитячим», наголошують про віддаленість перспективи їх повсюдного проникнення та констатують, що активне використання таких грошей є ще всього теоретичною концепцією, а не широкою практикою.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження різних підходів до трактування

категорії «електронні гроші», виділення її особливостей. Окреслено перспективи розвитку систем електронних грошей в Україні.

Виклад основного матеріалу. Визначення і характеристика такого явища як «електронні гроші» має і теоретичне, і практичне значення для розвитку товарно-грошових відносин, забезпечення ефективного функціонування платіжних систем та для вдосконалення механізмів грошово-кредитного регулювання. Крім того, розуміння сутності даного явища впливає на визначення політики держави відносно стимулювання чи обмеження нового засобу платежу у порівнянні з іншими.

Термін «електронні гроші» вважається новим у науковій літературі і, як правило, використовується стосовно різноманітних платіжних інструментів, які базуються на інноваційних технічних рішеннях у сфері роздрібних платежів. Інституційна структура організаційної побудови фінансових систем сучасності базується (у т.ч. і у сфері платіжних систем) на досягненнях фінансової інженерії.

За різними даними перші згадки про електронні гроші пов'язані із книгою Е. Беллами «Дивлячись назад» (1880 рік), першим переказом грошей через телеграф та із системою автоматизації процедури резервування місць на авіарейси (1960 рік). Та все ж таки більшість науковців схильні вважати кінець 60-х початок 70-х років ХХ століття, які ознаменувались випуском перших магнітних кредитних карток початком появи електронних грошей. У зв'язку з виникненням нового поняття з'явилась потреба в його трактуванні, виділенні властивостей і ознак електронних грошей, а також особливостей їх функціонування. Таким чином, дискусія з приводу електронних грошей в основному стосується теоретичних аспектів електронних грошей як однієї із нових форм грошей: їх поняття, класифікація, здатність до обігу та зв'язок з традиційними грошима.

Питання, пов'язані з електронними грошима, торкаються основ теорії грошей. Економісти нерідко говорять про те, що електронні гроші можна розглядати як гроші в їх істинному розумінні. Проте на основі аналізу основних функцій грошей, встановлено, що електронні гроші не є грошима в традиційному розумінні даного терміну, оскільки вони виконують не всі функції грошей. Основні функції, які виконують і електронні гроші і звичайні – це здатність до обігу

та бути засобом платежу і виступати еквівалентом вартості. Проте, електронні гроші як засіб платежу мають суттєві технічні обмеження і можливість їх приймання залежить від технічної оснащеності торговців. Здатність цифрових грошей виступати мірою (еквівалентом) вартості також ставиться під сумнів. Так, на думку М. Д. Алексеєнко та А. В. Ярової, електронні гроші не мають субстанціональної вартості, застосовуються як гроші лише тому, що в економічних контрагентів, які одержують їх як платіж, є віра в можливість використати електронні гроші для забезпечення своїх майбутніх платежів та/або перетворити їх у «звичайні» гроші. Довіра до електронних грошей стає вирішальним для їх функціонування як грошей, завдяки чому правомірно їх відносити до кредитних грошей [2]. Отже, електронні гроші виконують лише деякі функції грошей в силу своєї специфіки. У першу чергу це пов'язано з тим, що даний сегмент ринку знаходиться на стадії розвитку, в деяких країнах лише починають формуватися тенденції використання електронних грошей в особистому споживанні. По-друге, законодавче регулювання економічних відносин пов'язаних з використанням електронних грошей в країнах із слабо розвиненою платіжною інфраструктурою залишається до кінця не сформованим, знову ж таки через відсутність практики використання.

Дуже часто також можна зустріти думку, відповідно до якої електронні гроші пропонують розглядати як інформаційний потік. Прихильники даної думки вказують, що гроші в реаліях теперішнього часу не можна розглядати як товар, оскільки вони «нічого не вартують» і, саме, електронні гроші – яскравий приклад цього. А. Демін зазначав: «гроші являють собою вторинну інформацію, яка циркулює в системі грошового обігу», яка виступає як «інформаційний канал управління економікою». Таким чином, гроші – це вторинна кодова інформація, яка характеризується кількісною особливістю. Саме цим гроші як інформація відрізняється від іншої інформації, яка циркулює у суспільстві [7].

Умовно виділяють три підходи до визначення електронних грошей, а саме: європейський, американський та азійський. У рамках європейського підходу електронні гроші розглядаються як нова форма грошей, яка потребує особливого режиму регулювання їх емісії та обігу. Виходячи з Директиви Європейського парламенту 2009/110/ЄС «Про електронні гроші» від 27.07.2009 року, електронні гроші – це грошова вартість, що представлена у формі вимоги до емітента, яка зберігається на електронному пристрої, в тому числі магнітному, та випускається після отримання коштів з метою здійснення платіжних операцій та приймається фізичною або юридичною особою, відмінною від установи-емітента електронних грошей [5]. Відповідно до американського підходу, електронні гроші не розглядаються як нова форма грошей, а трактуються як новий вид фінансових послуг, що пропонуються кредитними організаціями [4]. США прагнуть уникнути жорсткої регламентації у сфері

електронних грошей і тим самим сприяти інноваційним процесам. Обіг електронних грошей регулюється традиційним банківським законодавством. Цей термін також використовують для позначення великої кількості нових електронних платіжних механізмів. У ряді азійських країн сьогодні немає однозначного підходу до визначення електронних грошей, тому дуже часто вони синтезують американський та європейський підходи.

В Україні також використовують європейський підхід до визначення електронних грошей. Відповідно до Закону України «Про внесення змін щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків» від 18.09.2012 року № 5284-VI, електронні гроші – одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі [1].

Відповідно до своєї фізичної сутності, електронні гроші представляють собою файл (спеціалізовані електронні імпульси), що містить число, яке характеризує (відповідає) величині грошей, що знаходяться в розпорядженні власника. Такий файл створений кредитною організацією і зберігається на накопичувачах (в пам'яті) комп'ютера користувача, а, відповідно, дані цього файлу передаються на інший комп'ютер за допомогою телекомунікаційних зв'язків та інших електронних засобів передачі інформації.

Отже, можна простежити внутрішню протиріччя електронних грошей, яке полягає в тому, що з одного боку вони є засобом платежу, а з іншого – зобов'язанням, яке підлягає виконанню у звичайних не електронних грошах.

Результати дослідження дають змогу виявити окремі особливості електронних грошей, що на наш погляд є обов'язковими. Відповідні елементи згадувались в працях фахівців. Отже, особливості електронних грошей мають такий вигляд:

1. В понятті «електронні гроші» термін «гроші» умовний, в матеріальному вигляді вони не існують, проте використовуються як платіжний інструмент.

2. Електронні гроші існують у вигляді інформаційного масиву даних. Відповідна інформація представляє кількісне вираження вартості грошового еквівалента, забезпечуються звичайними коштами.

3. Електронні гроші являють собою безстрокові грошові зобов'язання емітента на пред'явника, в електронній формі.

4. Фактично відповідний інформаційний масив даних зберігається на спеціальному пристрої або передається на спеціальному електронному носію. При цьому передача інформації (інформаційного масиву даних) може бути прийнята як здійснення платежу з відповідними юридичними наслідками.

5. Використовуються для розрахунків через комп'ютерні мережі, зокрема Інтернет.

Виділення особливостей електронних грошей дає змогу стверджувати, що запропоноване в

українському законодавстві визначення відповідного поняття потребує додаткового уточнення. Зокрема, це стосується таких аспектів як: а) безстроковість грошового зобов'язання емітента; б) роль електронних грошей як платіжного інструменту; в) забезпеченість реальними грошима; г) зарахування передачі інформаційного масиву даних як здійснення платежу тощо.

Враховуючи виявлені особливості можна сформулювати таке визначення поняття „електронні гроші» – це платіжний інструмент, який відображає кількісне вираження вартості грошового еквівалента, що забезпечується реальними грошовими коштами та має статус безстрокових грошових зобов'язань емітента на пред'явника в електронній формі, зберігаються та передаються на спеціальному електронному пристрої (носії), при цьому відповідна передача може сприйматись як здійснення платежу.

Сьогодні кількість електронних грошей в обігу незначна, і вони суттєво не впливають на монетарну політику. Проте, враховуючи потенційну можливість росту емісії електронних грошей, Європейський центральний банк вважає за необхідне створення відповідної регуляторної бази [6, с. 26].

Важливість електронних грошей з точки зору монетарної політики випливає з того факту, що вони є заміником банкнот і монет. Деякі види електронних грошей можуть стати привабливою альтернативою розміщенню короткострокових банківських депозитів.

Першочерговим завданням монетарної політики, як це визначено Європейським центральним банком, є підтримка цінової стабільності. У контексті цього завдання розвиток систем електронних грошей піднімає три питання.

По-перше, необхідно захистити роль грошей як розрахункової грошової одиниці для здійснення фінансових операцій, незалежно від емітента або форми грошей, емісія яких здійснюється. Встановлення до емітентів вимоги щодо обов'язкового погашення електронних грошей на вимогу пред'явника має створити тісний зв'язок між електронними грошима та грошима центрального банку. Завжди має бути забезпечена можливість погашення приватних електронних грошей за номінальною вартістю грошима центрального банку.

По-друге, ефективність інструментів монетарної політики може зазнати негативного впливу у разі, якщо електронні гроші будуть широко прийматися торговцями. Це головним чином стосується впливу на бухгалтерський баланс центрального банку та здатність центрального банку керувати короткостроковими відсотковими ставками.

По-третє, електронні гроші повинні мати відображення в інформаційному змісті монетарних показників [6, с. 28].

Прогнозування розвитку електронних грошей в Україні є складною справою, оскільки цей засіб платежу сьогодні ще не має правового підґрунтя для свого існування. Якщо емісія електронних грошей на карткових носіях (наперед оплачених

карток міжнародних платіжних систем та електронних гаманців НСМЕП) за відсутності в законодавстві належних правових положень регулюється нормами щодо емісії платіжних карток і здійснюється в Україні лише банками, то системи розрахунків електронними грошима програмного типу (Інтернет Деньги, технологія Pay Cash, Web Money Transfer тощо) та небанківські емітенти цих грошей працюють в умовах правової невизначеності. Вони на власний ризик упроваджують сучасні схеми розрахунків, на свій розсуд дбають про захист користувачів та управляють фінансовими й не фінансовими ризиками [6, с. 101].

Разом з цим очевидно, що електронні гроші, з'явившись на ринку, вже не здадуть своїх позицій і, долаючи перешкоди, утвердяться на ньому назавжди. Результатом буде лібералізація діяльності чинної банківської системи та розвиток державно-правових умов для діяльності систем електронних грошей.

До труднощів розвитку систем електронних грошей слід також віднести психологічну невідповідність регулюючих органів, низький ступінь їх компетентності та неготовність органів контролю до запобігання можливим порушенням у цій сфері й боротися з ними.

Щодо перспектив розвитку технологій у сфері електронних грошей зазначено, що довгострокові прогнози в цій сфері не виправдовуються. Отже, найбільш реальним терміном для прогнозування є найближчі 5–7 років. Безумовно, на стан справ в Україні впливатимуть події в Європі, де протягом найближчих п'яти років очікується різке зростання на ринку наперед оплачених карток. Новий поштовх для розвитку електронних грошей на карткових носіях в Україні, як і в усьому світі, дасть упровадження безконтактних технологій.

Важливішими питаннями, пов'язаними з перспективою розвитку електронних грошей в Україні, є питання їх правового визначення та законодавчого регулювання. Хоча сьогодні обсяги емісії електронних грошей в Україні не впливають на монетарну політику, не можна не розуміти, що їх масова емісія та прийняття їх широким колом торговців як засобу платежу може призвести до ескалації інфляційних процесів. Механізм інфляційного впливу електронних грошей діє у двох напрямках. Перший напрям – звичайна мультиплікація грошей на банківському рахунку покриття електронних грошей, другий – випуск самих електронних грошей, які циркулюють (виконують функції засобу обігу) без відображення на банківських рахунках до моменту погашення. Пом'якшуючого ефекту щодо першого напрямку можна досягти в разі поширення обов'язкового резервування на кошти, що зберігаються на рахунку електронних грошей. У другому напрямі інфляційний вплив стримується за рахунок того, що електронні гроші, як правило, виступають засобом платежу для підприємств – нової економіки, тобто додаткові електронні гроші забезпечені додатковою кількістю товару, який у протилежному випадку можливо був би виключений із економічного обігу або продавався за готівку [3, с. 264].

Зменшити негативний вплив емісії електронних грошей на інфляційні процеси можна шляхом законодавчо встановленої вимоги про обов'язкову попередню оплату електронних грошей у повній сумі традиційними грошима, а також уведенням заборони на кредитування в електронних грошах.

Електронні гроші створюють можливості для ефективного прибутку у сфері роздрібних платежів, проте їх розвиток не повинен наражати на небезпеку ні безперервне функціонування платіжних систем, ні стабільність фінансової системи. Більше того, ефективний прибуток може бути реалізований тільки за умови запровадження достатнього захисту електронних грошей для підтримки довіри до них суспільства. Необхідно чітко визначити та вжити заходів для запобігання ризикам, з яких найбільших є ризик неплатоспроможності емітентів. Нерозуміння цього може призвести до негативних наслідків, що вплине на довіру користувачів до різних видів електронних платежів і, можливо, навіть на довіру до грошей взагалі.

Висновки. Не зважаючи на велику кількість різних підходів до трактування поняття «електронних грошей», немає універсального значення даного явища. Більшість продовжує пов'язувати електронні гроші з безготівковими розрахунками, які обов'язково повинні проходити

через банківську установу. Прибічники інформаційного аспекту як взагалі грошей, так і електронних розглядають останні насамперед як потік інформації і лише потім як засіб платежу. Категоріальна невизначеність поняття підштовхнула до встановлення ряду особливостей електронних грошей, які допомогли сформулювати власне визначення поняття

Ринок електронних грошей в Україні характеризується слабким розвитком банками емісії електронних грошей та активним (порівняно з електронними грошима на основі карток) використанням на практиці небанківських систем електронних грошей на програмній основі.

Вимоги до функціонування систем електронних грошей в Україні мають досить загальний характер і не є надто жорсткими, а звідси виникають і недоліки платіжних систем: емісія електронних грошей гарантується винятково емітентом, держава не дає ні яких гарантій збереження їхньої платоспроможності; електронні гроші існують тільки в рамках тієї системи, у рамках якої вони емітовані.

Для подальшого успішного розвитку електронних грошей в Україні важливим є застосування виваженої правової регламентації та подолання певних складнощів з ситуативним перерозподілом суб'єктів ринку і сфер регулювання між регуляторами.

Список літератури

1. Про внесення змін щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків : Закон України від 18.09.2012 р. № 5284-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5284-vi>.
2. Алексеєнко М. Д. Електронні гроші: сутність і види [Електронний ресурс] / М. Д. Алексеєнко, А. В. Ярова // Фінанси, облік і аудит. – 2012. – № 19. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/foa/2012_19/19_01.pdf.
3. Кравчук І. С. Особливості емісії та обігу електронних грошей в Україні / І. С. Кравчук // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 8. – С. 263–271.
4. Морозов А. С. Вплив електронних грошей на характер особистого споживання [Електронний ресурс] / А. С. Морозов, В. В. Турський // Гроші, фінанси і кредит. – 2009. – № 11-12. – С. 82-85. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ech/2010_11-12/18_Morozov-Turskyu.pdf.
5. Науменко Д. Електронні гроші в Україні. Аналітичний звіт [Електронний ресурс] / Д. Науменко, В. Кравчук, А. Глибовець. – К. : Альфа-ПК, 2012. – 64 с. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Books/2012/3_Electronic_Money/E-money_report_APPROVED_2012-10-02_RED2.pdf.
6. Сенищ П. М. Світовий досвід та перспективи розвитку електронних грошей в Україні [Електронний ресурс] / П. М. Сенищ, В. М. Кравець. – К., 2008. – 149с. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=70690>.
7. Ткачук Т. Ю. Інформаційна функція грошей [Електронний ресурс] / Т. Ю. Ткачук // Развитие гуманитарных наук. Проблемы и перспективы : материалы конференции. Катерица, 2012. – С. 68-72. – Режим доступу: http://xn--e1aajfpeds8ay4h.com.ua/files/image/konf%209/konf%209_4_20.pdf.

Аннотація

Елена Цыганкова

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ ДЕНЕГ В УКРАИНЕ

Исследованы различные подходы к определению сущности категории «электронные деньги», выделены ее особенности. Определены перспективы развития систем электронных денег в Украине.

Ключевые слова: деньги, функции денег, электронные деньги, платежные системы.

Summary

Olena Tsygankova

THEORETICAL ASPECTS AND PERSPECTIVES OF ELECTRONIC MONEY IN UKRAINE

In the article various approaches to the definition of the category of "electronic money" are researched, her features are highlighted. The perspectives of the development of electronic money in Ukraine are defined.

Keywords: money, functions of money, electronic money payment systems.